

Conjunctuurenquête Nederland

Vierde kwartaal 2016

Positieve stemming ondernemers houdt aan

Voorwoord

Dit rapport geeft de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het vierde kwartaal 2016.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het 'Ondernemersvertrouwen Nederland'. Deze samenvattende stemmingsindicator geeft de richting aan waarin de Nederlandse economie of specifieke bedrijfstakken zich waarschijnlijk zullen ontwikkelen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het Ministerie van Economische Zaken. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren tegen minder administratieve lasten.

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat een positieve ervaring of verwachting meldt. Als bijvoorbeeld 10 procent van

de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenpatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het Ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor Seizoenpatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

Het niet-financiële bedrijfsleven

Het niet-financiële bedrijfsleven is een samentelling van secties **A** Landbouw, bosbouw en visserij, **B** Winning van delfstoffen, **C** Industrie, **F** Bouwnijverheid, **G** Groot- en detailhandel; reparatie van auto's, **H** Vervoer en opslag, **I** Logies-, maaltijd- en drankverstrekking, **J** Informatie en communicatie, **L** Verhuur van en handel in onroerend goed, **M** Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening, **N** Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening, **R** Cultuur, sport en recreatie, **S** Overige dienstverlening.

Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand oktober 2016.

Dit rapport is gepubliceerd op 17 november 2016. Het rapport van de Conjunctuurenquête eerste kwartaal 2017 wordt medio februari 2017 gepubliceerd op www.ondernemersplein.nl/COEN/

Positieve stemming ondernemers houdt aan

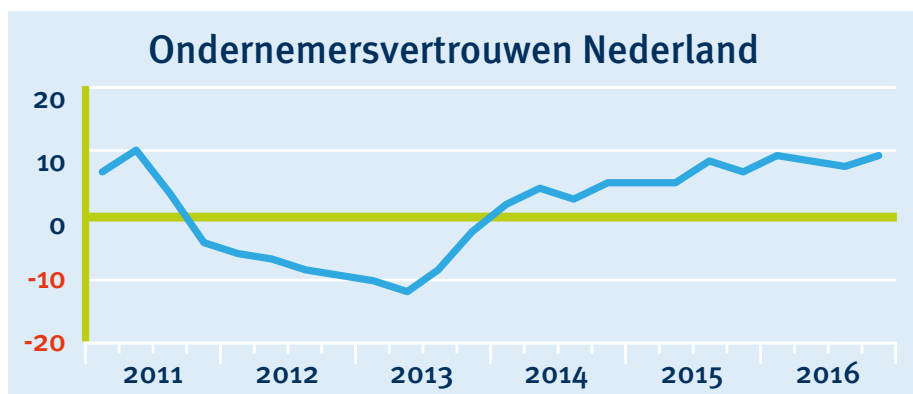
De ondernemers in het niet-financiële bedrijfsleven zijn aan het begin van het vierde kwartaal onverminderd positief gestemd. Het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van ondernemend Nederland, kwam uit op 9,2. Daarmee ligt de indicator niet alleen 1,3 punt hoger dan in het derde kwartaal, maar ook ruimschoots boven het gemiddelde (-2,0), sinds de start van de metingen in 2008.

In 2011 bereikte het ondernemersvertrouwen met 10,1 de hoogste stand sinds de eerste meting, waarna het vertrouwen ruim twee jaar lang op rij negatief was.

Sinds het begin van 2014 hebben de positief gestemde ondernemers onafgebroken de overhand.

Naast de positieve verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn ondernemers ook optimistisch over de verwachte ontwikkelingen in 2017.

De meting heeft plaatsgevonden in oktober, dus voor de Amerikaanse presidentsverkiezingen. De eventuele invloed hiervan komt dus niet terug in dit rapport.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland en VNO-NCW

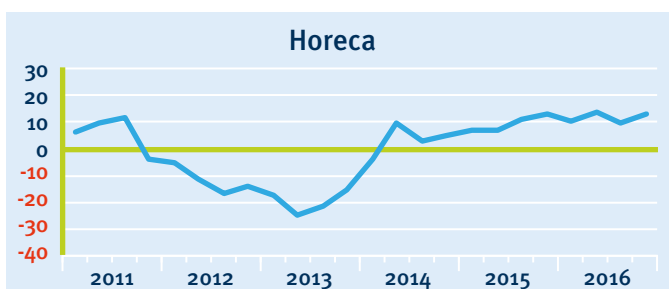
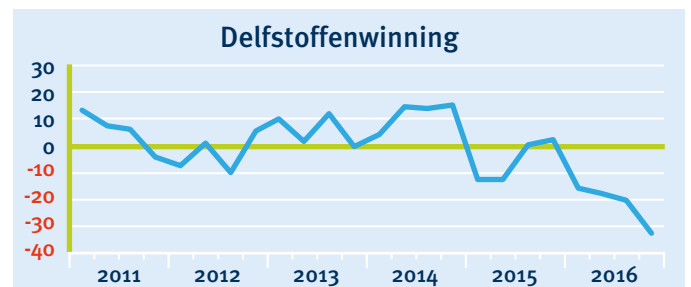
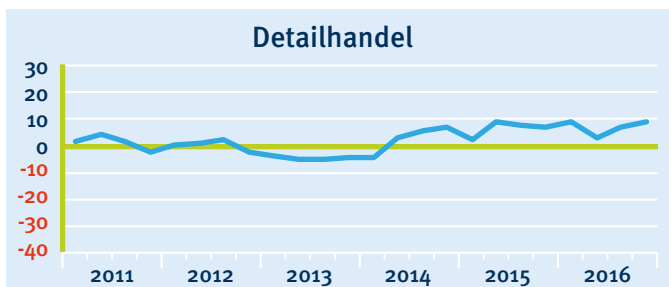
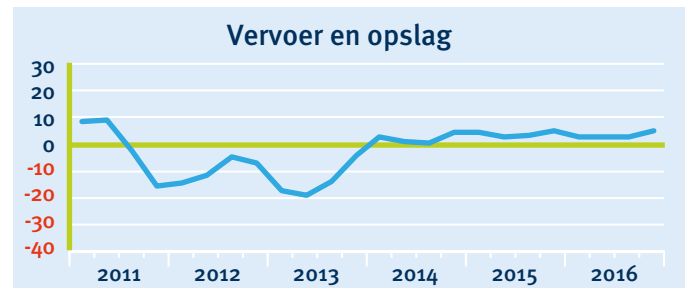
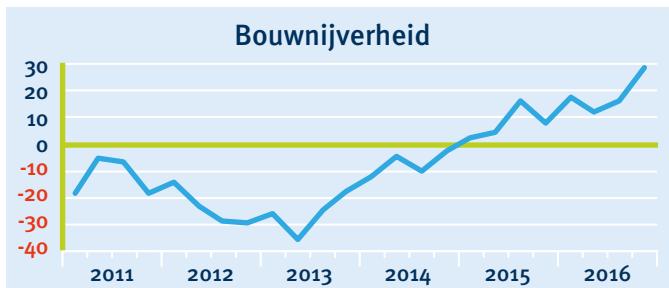
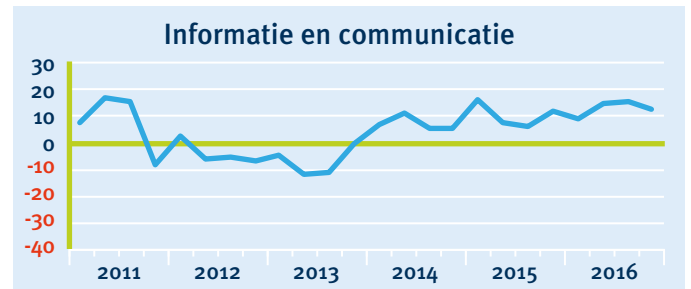
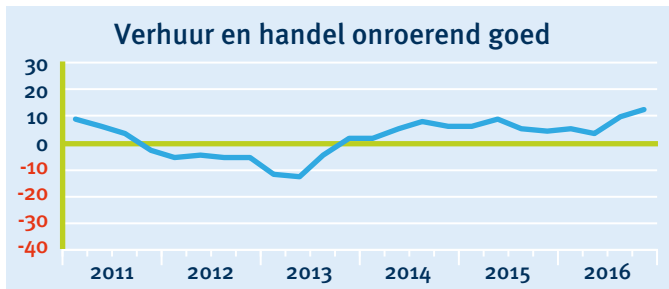
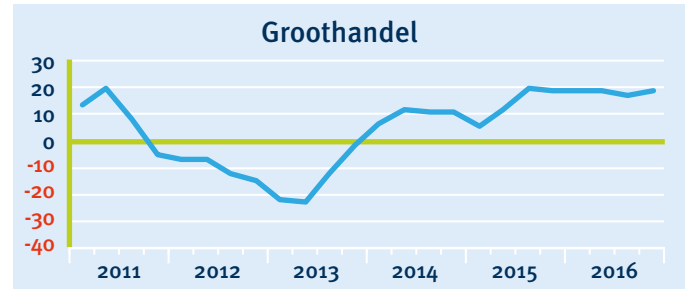
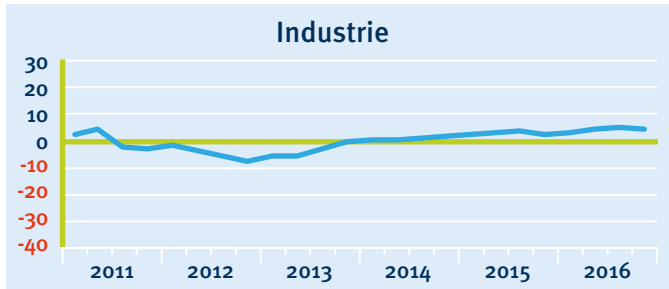
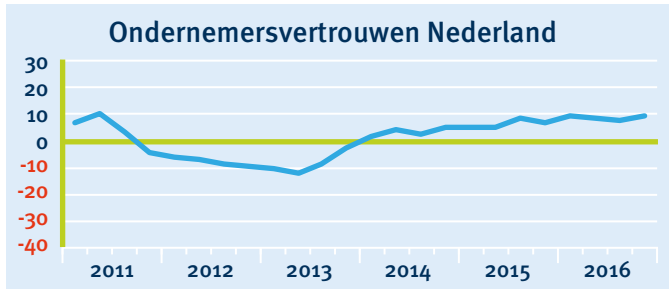
Verder in deze rapportage:

- **Positieve stemming ondernemers houdt aan** pagina 5
- **Optimisme over bedrijfsvoering** pagina 7
- **Uitgelicht: veranderingen bedrijfsstrategie** pagina 8
- **Uitgelicht: gunstige verwachtingen voor 2017** pagina 9
- **Regionale verwachtingen** pagina 10

Ondernemersvertrouwen per sector

Uitkomsten vierde kwartaal 2016

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op StatLine

Positieve stemming ondernemers houdt aan

De ondernemers in het Nederlandse bedrijfsleven zijn aan het begin van het vierde kwartaal onverminderd positief gestemd. Het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van ondernemend Nederland, kwam uit op 9,2. Daarmee ligt de indicator niet alleen 1,3 punt hoger dan in het derde kwartaal, maar ook ruimschoots boven het gemiddelde (-2,0), sinds de start van de metingen in 2008.

Het vertrouwen van de ondernemers is sinds het begin van 2014 onafgebroken positief. In nagenoeg alle sectoren is er sprake van een gunstige stemming. Onder de ondernemers in de bouwsector is het vertrouwen het grootst. Maar ook in de groothandel en horeca is de stemming bovengemiddeld positief. De enige branche waar het (fors) negatieve sentiment de overhand heeft, is de sector delfstoffenwinning.

Veel vertrouwen in bouwsector

Het beeld in de bouwsector is al sinds begin 2015 positief en verbeterde fors in het vierde kwartaal van 2016.

De indicator van het vertrouwen steeg van 16,6 in het derde kwartaal naar 28,7 in het vierde kwartaal. De stemmingsindicator is sinds de start

van de waarneming niet zo hoog geweest. Bouwbedrijven zagen hun productie toenemen en de ondernemers zijn van mening dat hun orderportefeuille goed gevuld is. Voor de komende periode geven de ondernemers positieve signalen af over de werkgelegenheid in hun branche.

Ondernemers in handel onveranderd positief

De stemming onder de Nederlandse handelaren is aan het begin van het vierde kwartaal even positief als een kwartaal eerder. Binnen deze sector zijn de ondernemers in de groothandel het meest gunstig gestemd (+18,7), gevolgd door de detaillisten (+9,0). De stemming in de autohandel en reparatie is nagenoeg neutraal met -0,3; een kwartaal eerder was de stemming met 4,0 nog licht positief.

Gunstig sentiment in de horeca

Horecaondernemers geven gunstige signalen af over zowel de gerealiseerde omzet als de omzetverwachting. Zij zijn verder van mening dat het economisch klimaat voor hun branche zich gunstig ontwikkelt. Deze gunstige signalen komen tot uitdrukking in het ondernemersvertrouwen dat aan het begin van het vierde kwartaal met 13,3 een hogere stand bereikte dan een kwartaal eerder: 9,7. Sinds begin 2014 hebben de positief gestemde ondernemers binnen de horeca onafgebroken de overhand.

Verbetering in sector vervoer en opslag

De ondernemers die zich bezighouden met vervoer- en opslagactiviteiten zijn ook aan het begin van het vierde kwartaal positief gestemd. Het

ondernemersvertrouwen voor die sector bereikte met 4,8 een hogere waarde dan in de voorafgaande vijf jaar het geval was. De transporteurs spreken vooral een positieve verwachting uit over de omzet in de komende maanden.

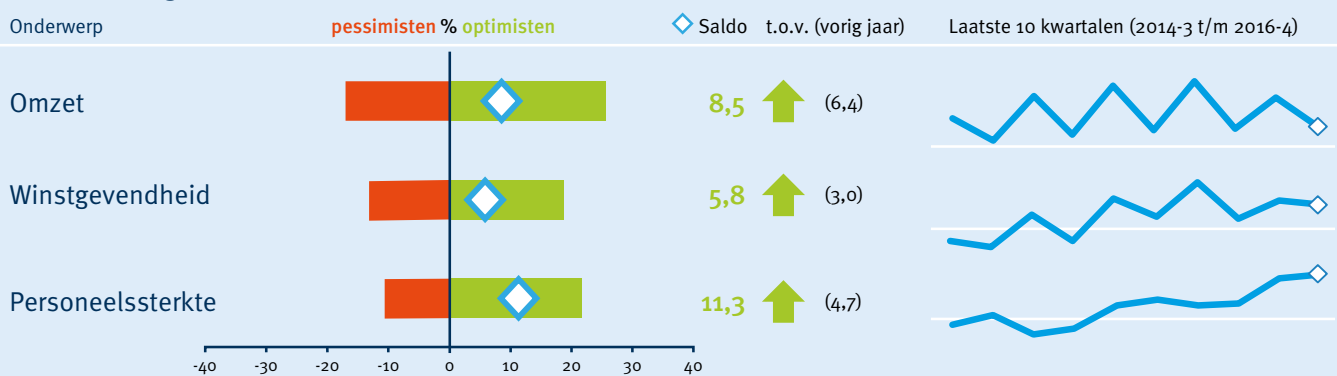
Delfstoffenwinning fors pessimistisch

In de delfstoffenwinning is het vertrouwen onder de ondernemers sinds het begin van 2016 aanhoudend negatief. De indicator ondernemersvertrouwen verslechterde verder van -20,1 in het derde kwartaal naar -32,6 aan het begin van het vierde kwartaal. Het negatieve sentiment is duidelijk zichtbaar in de negatieve signalen die de ondernemers afgeven over de toekomstige productie en de ontwikkeling van het economisch klimaat voor de branche.

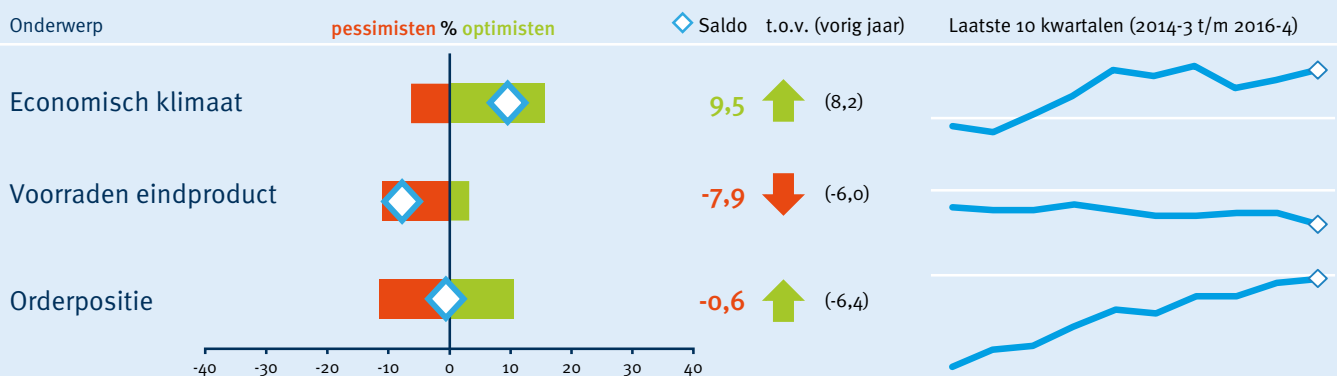
De bouwsector is het meest positief gestemd

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op StatLine

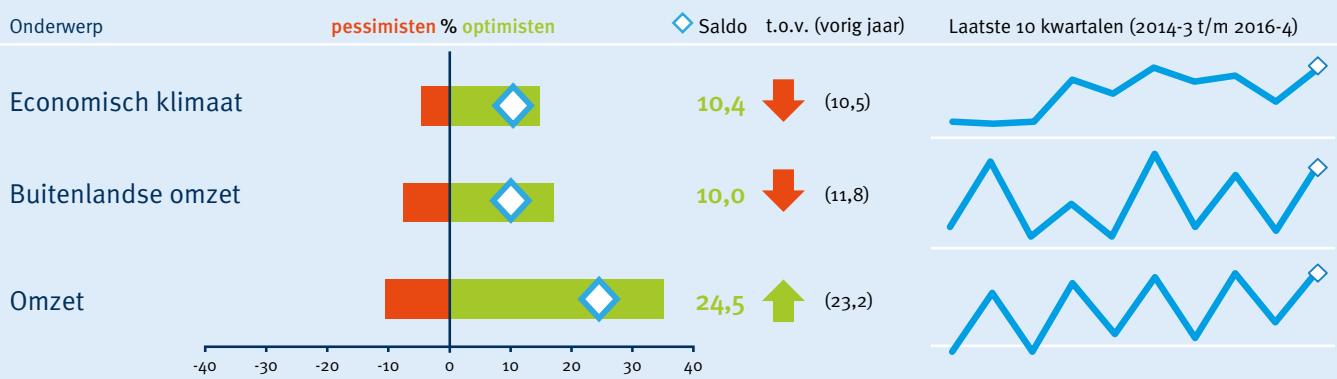
Ontwikkelingen derde kwartaal

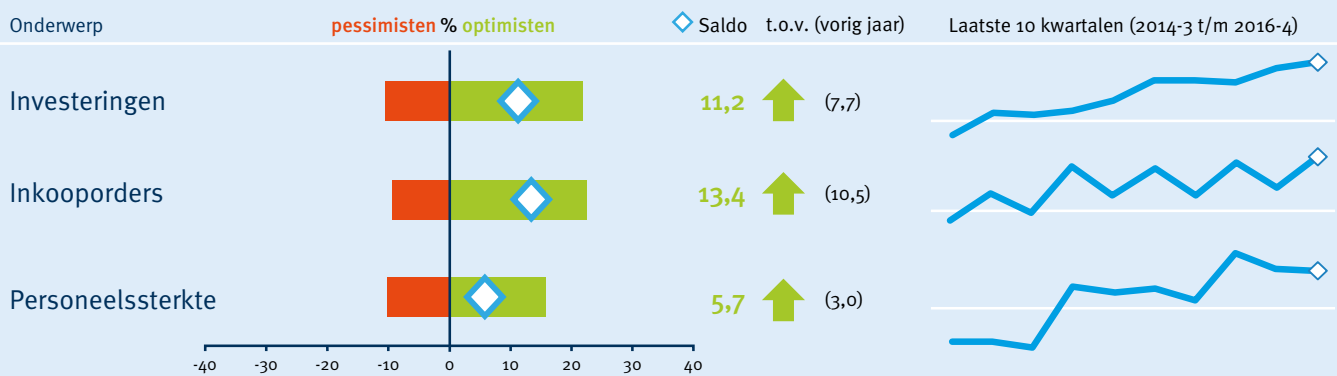
Beoordelingen van de ondernemer (begin van het vierde kwartaal)

Verwachte ontwikkelingen vierde kwartaal

Verwachte bedrijfsvoering vierde kwartaal

Optimisme over bedrijfsvoering

Het Conjunctuurenquête-dashboard toont een overwegend positief beeld: ondernemers kijken overwegend positief terug op het derde kwartaal en op het terrein van investeringen en personeel in de rest van 2016 is men ook optimistisch.

Ondernemers positief over verwachte bedrijfsvoering

Sinds het voorjaar van 2015 zijn alle indicatoren over de verwachte bedrijfsvoering positief. Aan het begin van het vierde kwartaal scoren zowel de investeringsverwachting als de verwachtingen over de inkooporders het hoogst. Ook bij de verwachtingen over personeel is een verbetering ten opzichte van eind vorig jaar te zien: het aantal negatieve verwachtingen is lager en het aantal positieve verwachtingen hoger.

Saldo orderpositie neutraal

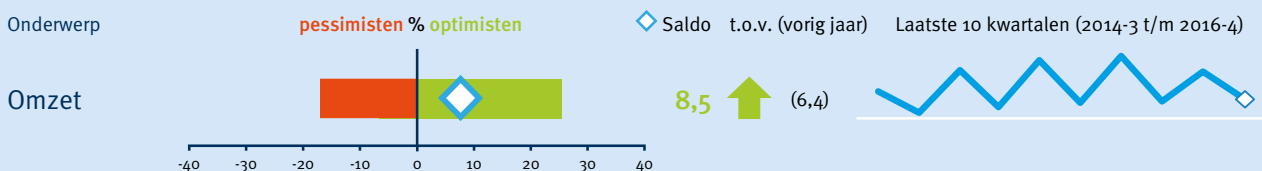
De beoordeling van de orderpositie was sinds de start van de waarneming in 2008 onafgebroken negatief. Sinds medio 2013 werd het oordeel over de orderpositie gestaag minder negatief. Aan het begin van het vierde kwartaal van 2016 houden de ondernemers met een positief en negatief oordeel elkaar nagenoeg in evenwicht.

Volgens zes procent van de ondernemers is het economisch klimaat in het derde kwartaal verslechterd. Bij 16 procent was er sprake van een verbetering. Bij de verwachtingen voor de rest van het jaar laat het overgrote deel van de ondernemers zich neutraal uit over het economisch klimaat. Bij de bedrijven met positieve en negatieve verwachtingen voor de laatste maanden van het jaar, is de groep positief gestemden met per saldo 10 procent in de meerderheid.

Omzetverwachtingen laatste kwartaal

Bij de verwachtingen voor de omzet zijn ondernemers uitgesprokener: een op de drie ondernemers verwacht een sterker vierde kwartaal dan het derde. Per saldo is de omzetverwachting voor het vierde kwartaal van 2016 iets hoger dan in de vergelijkbare periode van vorig jaar. Bij de buitenlandse omzetverwachting komt het saldo in vergelijking met vorig jaar weliswaar iets lager uit, maar is nog ruimschoots positief.

Ontwikkelingen derde kwartaal

Hoe lees ik het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland?

Onderwerp: in de Conjunctuurenquête Nederland worden ondernemers naar hun oordeel gevraagd over verschillende onderwerpen. Er is een verschil tussen terugblikken op het vorige kwartaal en verwachtingen voor het huidige kwartaal. Hierdoor kan een onderwerp twee keer voorkomen in het dashboard. De koppen die boven de onderwerpen staan, geven aan of het om terugblikken of verwachtingen gaat.

Staafdiagram (pessimisten/optimisten): de vragen over de onderwerpen in het dashboard kunnen de ondernemers beantwoorden met verbetering, verslechtering, of onveranderd. In deze grafiek is het percentage optimisten (ondernemers die verbetering zien/verwachten) afgezet tegen de pessimisten (zij die verslechtering zien/verwachten). De witte ruit geeft het saldo hiervan weer.

Saldo: het saldo is het verschil tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten, dat ook terug te zien is in het staafdiagram. Positieve waarden (meer optimisten dan pessimisten) worden groen weergegeven, negatieve saldi (meer pessimisten dan optimisten) worden rood weergegeven.

T.o.v. vorig jaar: het saldo van hetzelfde onderwerp in hetzelfde kwartaal een jaar eerder is tussen haakjes weergegeven. Er is gekozen voor hetzelfde kwartaal een jaar eerder, om eventuele seizoeneffecten uit te sluiten. De groene pijl naar boven of rode pijl naar beneden geeft aan of er sprake is van respectievelijk een verbetering of verslechtering.

Lijndiagram (laatste 10 kwartalen): per onderwerp wordt de ontwikkeling in de laatste 10 kwartalen weergegeven. Hierop is geen seizoencorrectie toegepast. De witte horizontale lijn is de nullijn. Het saldo in het laatste kwartaal is met een witte ruit weergegeven.

Uitgezicht

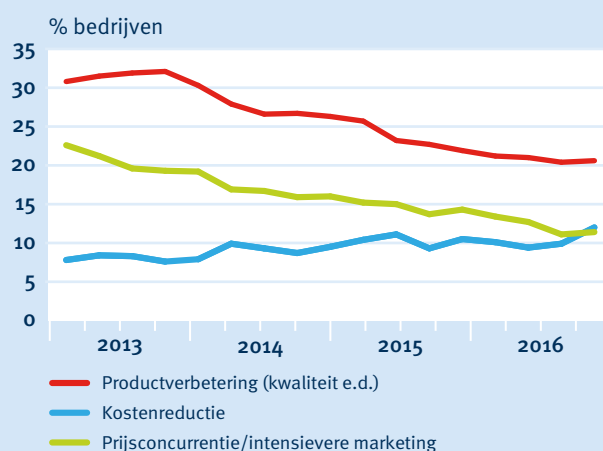
Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW

Kijk voor meer detailinformatie over de veranderingen in het komende jaar en financiële belemmeringen bij bedrijven op CBS voor uw bedrijf. Kijk voor meer detailinformatie over de omzetverwachtingen in de groothandel op StatLine.

Van kostenreductie naar productverbetering

In 2013, tijdens de recessie, was een derde van de ondernemers in Nederland van plan om zich het komende jaar meer op kostenreductie te richten. Nu de economie uit het dal klimt, verschuift de aandacht van de bedrijven naar productverbetering. Op dit moment is 12 procent van de bedrijven van plan zich in de komende twaalf maanden meer te richten op productverbetering en 11 procent wil meer dan daarvoor een strategie volgen van prijsconcurrentie. Begin 2013 richtte nog 8 procent van de bedrijven zich op productverbeteringen en 21 procent op prijsconcurrentie. In de bouw en in de horeca is deze ontwikkeling het sterkst.

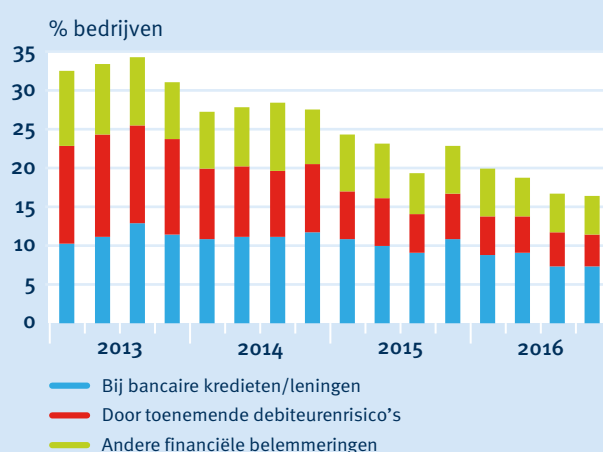
Veranderingen bedrijfsstrategie komende jaar

Minder vaak financiële belemmeringen

Ten opzichte van het dieptepunt van de recessie in 2013 is het aandeel bedrijven met financiële belemmeringen gehalveerd van 33 naar 16 procent. Het aandeel bedrijven dat belemmeringen ervaart door debiteurenrisico's is gereduceerd van 13 naar 4 procent. Problemen met bancaire kredieten en leningen zijn nu voor ruim 7 procent van de bedrijven een belemmering. In de landbouw ervaart ook nu nog 28 procent van de bedrijven financiële belemmeringen. Ruim de helft daarvan heeft te maken met bancaire kredieten of leningen. In de bouwsector is het aandeel bedrijven met een financiële belemmering gedaald van 49 tot 13 procent. In die sector is het deel dat te maken heeft met belemmeringen vanwege bancaire kredieten of leningen teruggelopen van 25 naar 8 procent.

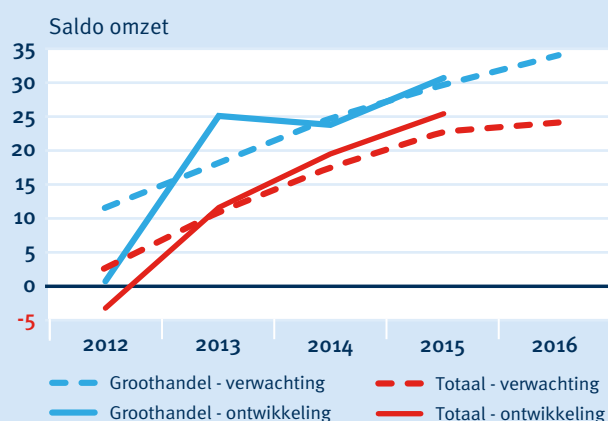
Bedrijven met financiële belemmeringen

Omzetverwachtingen groothandel positiever dan gemiddeld

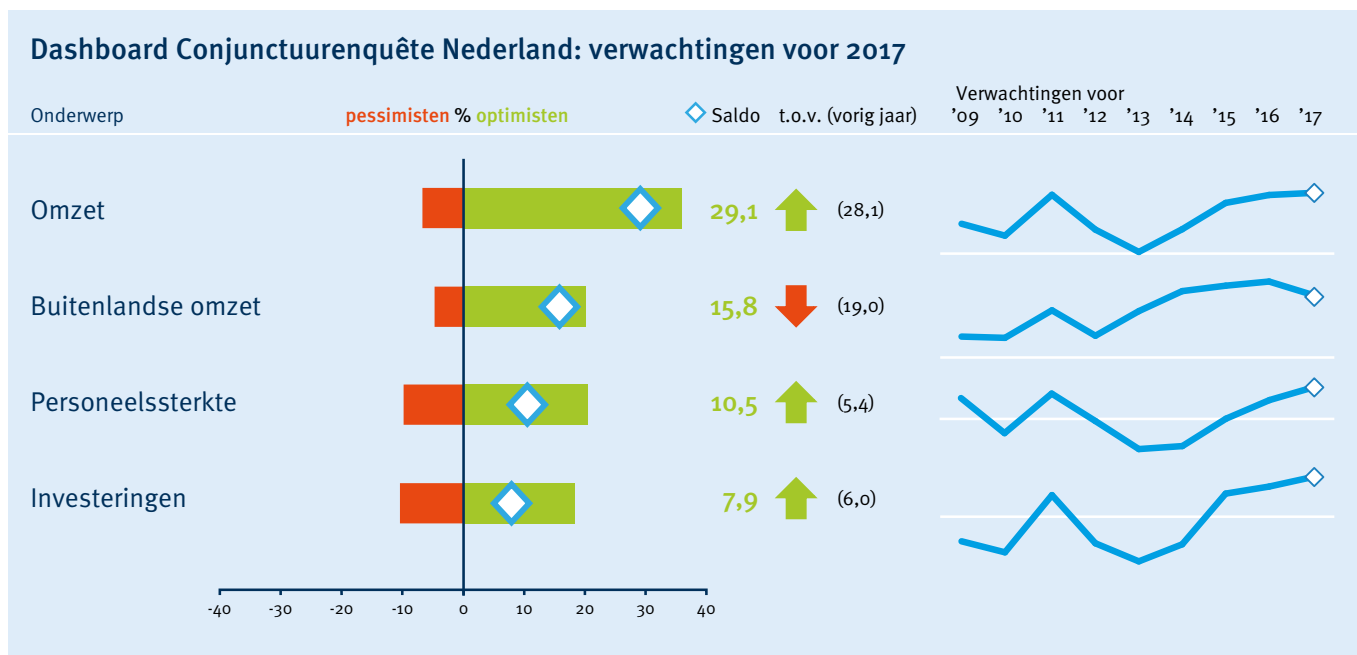
In de groothandel is het ondernemersvertrouwen voor het zevende kwartaal op rij duidelijk bovengemiddeld. Dit is onder andere terug te zien in de omzet. In de figuur rechts wordt voor de jaren vanaf 2012 de verwachting voor de omzetontwikkeling in het vierde kwartaal vergeleken met de realisatie in datzelfde kwartaal. Zichtbaar is dat ondernemers in de groothandel over hun omzet in het vierde kwartaal structureel positiever zijn, zowel over de verwachte als over de gerealiseerde omzet. Per saldo verwacht 34 procent van de ondernemers in de groothandel een toename van de omzet in het vierde kwartaal van 2016. In het totale bedrijfsleven is dat 25 procent.

Omzet groothandel vierde kwartaal

Uitgelicht: Gunstige verwachtingen voor 2017

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op StatLine.

Ondernemend Nederland spreekt gunstige verwachtingen uit voor het komende jaar. Er wordt voor 2017 omzetgroei verwacht en verder geeft een meerderheid per saldo aan dat er meer geïnvesteerd zal worden dan in 2016. Ook over de toekomstige werkgelegenheid zijn de Nederlandse ondernemers gunstig gestemd.

Meer omzet

Nederlandse ondernemers verwachten in 2017 meer omzet te behalen dan in 2016. Per saldo voorziet bijna 30 procent van hen voor volgend jaar een gunstige omzetontwikkeling. In bijna alle sectoren wordt deze positieve verwachting gedeeld. In de handel is de groep ondernemers met een positieve omzetverwachting met per saldo 39 procent het grootst. Deze wordt op de voet gevolgd door de ondernemers in de bouwsector met bijna 36 procent. Ook in de informatie- en communicatiebranche is de verwachting bovengemiddeld (35%). In de delfstoffenwinning heerst er somberheid over de omzet in 2017. Van de ondervraagde ondernemers voorziet slechts 17 procent omzetgroei terwijl de groep met een negatieve omzetverwachting met 32 procent beduidend groter is. Per saldo denkt dus 15 procent in 2017 minder omzet te behalen dan in 2016. Ook voor wat betreft de omzet te behalen in het buitenland geven de ondernemers positieve signalen. Alle op de exportmarkt actieve branches geven, de delfstoffenwinning uitgezonderd, positieve verwachtingen af.

Hogere investeringen

Het bedrijfsleven verwacht in 2017 meer te investeren dan in 2016. Per saldo is 8 procent die mening toegedaan. In de

sector verhuur van en handel in onroerend goed is de groep met positieve investeringsvoornemens het grootst: per saldo 18 procent. Ook handelaren zijn bovengemiddeld positief. Onder de landbouwbedrijven zijn er meer (22%) die lagere investeringen voorzien in 2017 dan hogere investeringen (18%). Per saldo verwacht een kleine meerderheid van 4 procent dus lagere investeringen. Een fors deel van de ondernemers in de sector delfstoffenwinning verwacht in 2017 minder te investeren dan in 2016. Slechts 5 procent van de ondernemers in die branche verwacht meer te investeren, terwijl 62 procent van hen lagere investeringsuitgaven voorziet.

Uitbreiding werkgelegenheid

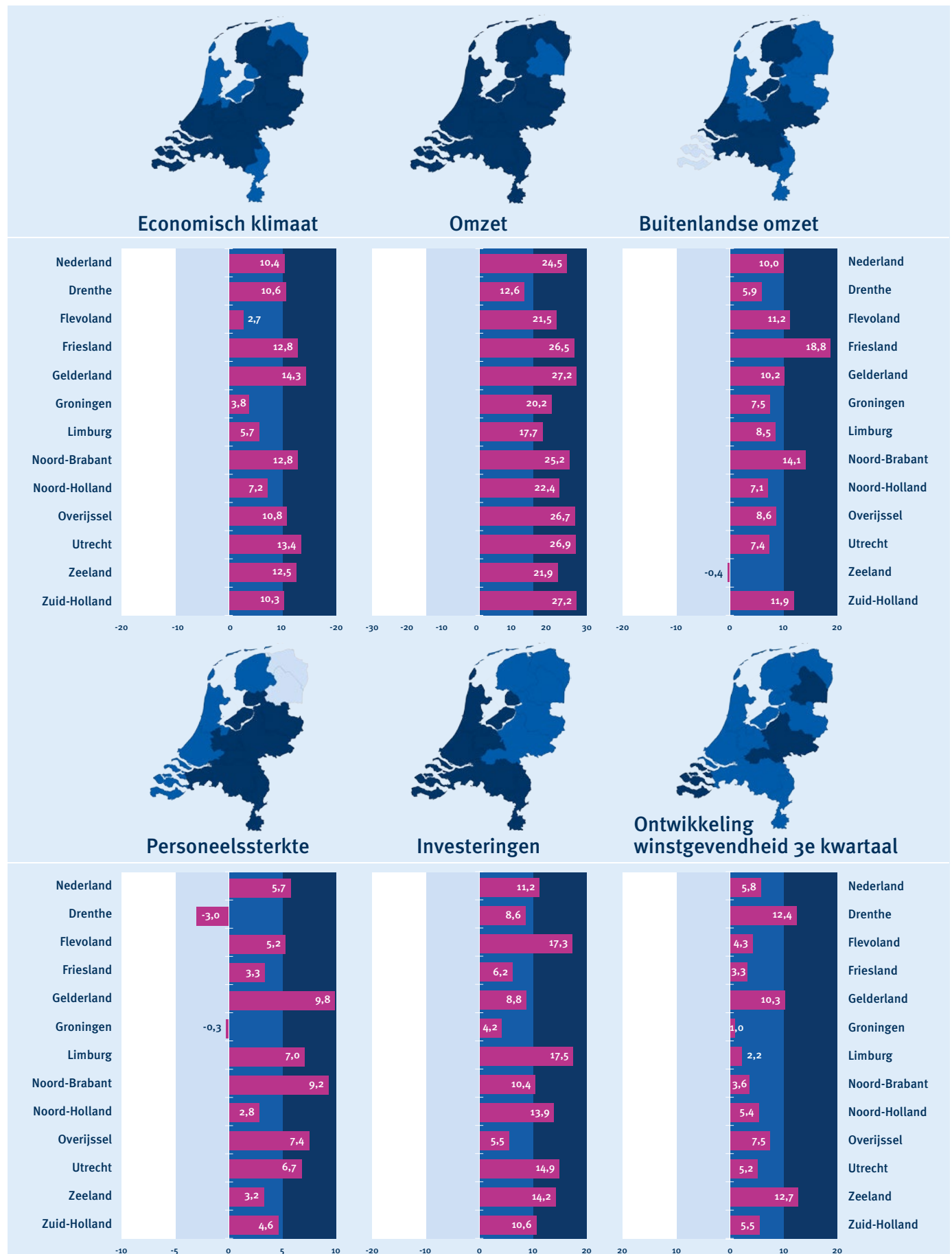
Voor volgend jaar verwachten de Nederlandse ondernemers een verdere groei van de werkgelegenheid. Bij ongeveer 70 procent van de bedrijven worden geen of nauwelijks veranderingen van de werkgelegenheid voorzien. Van de overige bedrijven is per saldo 11 procent voornemens om volgend jaar zijn personeelsbestand te vergroten. De bouwsector geeft de meest gunstige signalen af. Door 31 procent wordt groei voorzien terwijl slechts 2 procent een krimp van de werkgelegenheid verwacht. Ook voor wat betreft de werkgelegenheid is de delfstoffenwinning negatief gestemd. Bij krap 4 procent van de bedrijven zal naar verwachting personeel worden aangetrokken. Echter 57 procent van de ondernemers verwacht dat zij personeel zullen afstoten in 2017.

Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

Uitkomsten vierde kwartaal 2016. Het betreft het verschil tussen de percentages optimisten en pessimisten per onderwerp, per provincie. Het betreffen vijf verwachtingen over het vierde kwartaal en een terugblik op de winstgevendheid in het derde kwartaal.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW

Kijk voor meer detailinformatie op StatLine

Verwachtingen personeelssterkte lopen uiteen

De resultaten van de Conjunctuurenquête Nederland zijn hieronder opgesplitst naar provincie. Op deze manier worden regionale verschillen in de beantwoording van de vragen in kaart gebracht.

Ondernemers Gelderland meest positief over economisch klimaat

In Gelderland is het grootste aantal ondernemers positief in hun verwachtingen voor het economisch klimaat. Per saldo voorziet in die provincie 14,3 procent van de ondernemers een verbetering van het economisch klimaat in de komende drie maanden. In Nederland als geheel wordt dat per saldo door 10,4 procent van de ondernemers verwacht. In Flevoland (saldo +2,7), Groningen (saldo +3,8) en Limburg (saldo +5,7) hebben de minste ondernemers per saldo positieve verwachtingen voor het economisch klimaat.

Positieve omzetverwachting in alle provincies

Per saldo verwacht 24,5 procent van de Nederlandse ondernemers een toename van de omzet in het laatste kwartaal van 2016 in vergelijking met het derde kwartaal. Verwachte omzetgroei voor het vierde kwartaal is echter niet ongebruikelijk als gevolg van seizoeneffecten. Gelderland en Zuid-Holland scoren met een saldo van +27,2 het hoogst, maar de verschillen met Nederland als geheel zijn klein. In alle provincies overheerst het positieve sentiment met betrekking tot de omzet. Met een saldo van +12,6 scoort Drenthe het laagst bij de omzetverwachting voor de laatste maanden van dit jaar.

Friese ondernemers meest positief over export

In de provincies Friesland en Noord-Brabant zijn ondernemers het meest positief over de verwachte ontwikkeling van de buitenlandse omzet, met saldopercentages van respectievelijk

+18,8 en +14,1. In Nederland als geheel verwacht per saldo 10,0 procent van de ondernemers een toename van de buitenlandse omzet. In Zeeland is het aantal ondernemers dat een toename van de export verwacht nagenoeg even groot als het aantal dat een afname voorziet.

Drentse ondernemers verwachten minder werkgelegenheid

In Nederland als geheel voorziet per saldo 5,7 procent van de ondernemers personeel aan te trekken in de laatste drie maanden van dit jaar. Gelderland (saldo +9,8) en Noord-Brabant (saldo +9,2) steken hier bovengemiddeld positief bij af. Aan de andere kant van het spectrum verwacht per saldo 3,0 procent van de ondernemers in Drenthe een krimp van hun personeelsbestand. Groningse bedrijven zijn neutraal gestemd over de ontwikkeling van de werkgelegenheid in hun provincie in de komende maanden.

Toename investeringen verwacht

In alle provincies verwachten ondernemers dat de investeringen in 2016 hoger zullen uitvallen dan in 2015. Gemiddeld voorziet per saldo 11,2 procent van hen een toename van de investeringsuitgaven. In Limburg verwacht respectievelijk per saldo 17,5 procent een investeringsgroei.

Winstgevendheid neemt toe

Door het Zeeuwse bedrijfsleven werd het meest melding gemaakt van een positieve ontwikkeling van de winstgevendheid. Bij per saldo 12,7 procent van de ondernemers in Zeeland is de winstgevendheid in het derde kwartaal toegenomen. In Nederland als geheel kwam het saldo-percentage uit op +5,8. Het laagste positieve rendement werd behaald door Groningse bedrijven met een bescheiden verbetering van de winstgevendheid van per saldo 1,0 procent.

24,5 procent van de Nederlandse ondernemers verwacht een toename van de omzet

Kerntabel Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

Ondernemersvertrouwen

Verwachtingen voor het vierde kwartaal niet seizoengecorrigeerd

2016 2e kwartaal	2016 3e kwartaal	2016 4e kwartaal		Omzet	Personeel	Economisch klimaat
8,8	7,9	9,2	Totaal bedrijfsleven	24,5	5,7	10,4
-17,9	-20,1	-32,6	Delfstoffenwinning	-1,7	-58,1	-16,0
4,7	5,1	4,3	Industrie	14,9	-0,2	8,3
12,2	16,6	28,7	Bouwnijverheid	45,6	20,7	23,6
-0,9	4,0	-0,3	Autohandel en -reparatie	16,9	5,9	3,6
19,2	17,5	18,7	Groothandel	34,3	12,8	13,0
3,2	7,5	9,0	Detailhandel	34,9	5,9	7,9
2,5	2,3	4,8	Vervoer en opslag	25,1	1,6	1,9
13,4	9,7	13,3	Horeca	-7,7	-11,1	7,3
15,3	15,5	12,7	Informatie en communicatie	35,9	8,3	12,5
3,3	10,0	12,5	Verhuur en handel onroerend goed	8,8	-6,8	10,9
12,5	8,4	8,3	Zakelijke dienstverlening	20,1	6,8	9,3

Meer informatie op StatLine

Ondernemersvertrouwen

Conjunctuurenquête naar bedrijfstak

Conjunctuurenquête naar regio
(landsdeel/provincie/COROP)

Dit rapport verschijnt ieder kwartaal op ondernemersplein.nl/COEN. Wilt u meer informatie? Neem dan contact op met één van de COEN-partnerorganisaties:

www.cbs.nl 088 570 70 70
info@cbs.nl

www.eib.nl 020 205 16 00
eib@eib.nl

www.kvk.nl 088 585 15 85
kennisdesk@kvk.nl

www.mkb.nl 070 349 03 49
www.vno-ncw.nl kempen@vnoncw-mkb.nl

**ondernemers
plein**

V N O N C W